

О. В. Горняк

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

РОЗВИТОК ТЕОРІЇ ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті досліджено еволюцію та особливості сучасного порівняльного аналізу економічних систем, його зв'язок з практикою економічного розвитку країн світу.

Ключові слова: економічна система, порівняння економічних систем, порівняльний інституціональний аналіз, ордолібералізм, теорія регуляції, структурний підхід, функціональний підхід, каузальний підхід.

Порівняльний аналіз економічних систем як важливий напрямок розвитку сучасної економічної теорії набуває нових рис і кардинально відрізняється від попередніх етапів розвитку, де основна увага приділялася протиставленню планової і ринкової економік, оцінці переваг та недоліків капіталізму та соціалізму. В 90-ті роки ХХ століття в умовах переходу до ринкової економіки постсоціалістичних країн аналіз змістився у бік вивчення особливостей перехідної економіки. На початку ХХІ століття, коли в основних рисах цей перехід відбувся і більшість постсоціалістичних економік були визнані ринковими, настав період, коли багато дослідників вважали, що порівняльний аналіз економічних систем відійшов у минуле і став історією, оскільки принципи лібералізму стали панівними, і порівнювати їх або сумніватися у їх ефективності не доводиться. Реальна дійсність спростувала такі погляди. Кризи 1997–1998 рр. та 2008–2009 рр. вплинули на ринкові економіки країн по-різному і поставили питання про необхідність визначення не тільки принципів, що поєднують національні економіки, а й тих, що їх роз'єднують, розділяють. І у цьому сенсі роль порівняльного аналізу економічних систем є беззаперечною. При цьому слід мати на увазі, що класичний інструментарій для такого порівняння уже застарів. Він є дуже загальним. Тому з'являється потреба розробити нові принципи і підходи до аналізу економічних систем. Для України, де економічна система тільки починає складатися, такий інструментарій є вкрай важливим і актуальним. Дослідження в даному напрямку дуже активно ведуться як за рубіжем, так і в Україні. Серед дослідників, які активно розробляють нові методологічні підходи і нову парадигму порівняння економічних систем, слід назвати О. Ананьїна, А. Аслунда, Л. Бальцеровича, Г. Башняна, Д. Белла, В. Бодрова, Б. Гаврилшина, І. Грабинського, М. Кастельса, Я. Корнаї, Б. Кульчицького, П. Леоненка, Ю. Пахомова, В. Полтеровича, С. Роузфільда, А. Філіпенка, Ф. А. Хайєка, О. Черепніну, А. Чухна, М. Шніцера.

Метою даної статті є дослідження еволюції порівняльного аналізу економічних систем і узагальнення існуючих підходів до виділення загального і специфічного в сучасних економічних системах.

С. Роузфільд вважає, що порівняні економічні системи — це галузь економічної науки, завдання якої — вивчати, як мотиваційні, механістичні та інституційні сили, що визначають попит та пропозицію, впливають на виробничий потенціал і досягнення [1, с. 11]. П. Леоненко та О. Черепніна визначають, що предметом дослідження є аналіз розвитку економічних систем та його соціально-економічних наслідків у різних зіставленнях на національному, регіональному та світовому рівнях [2, с. 38]. Таке розуміння сучасної теорії порівняльних економічних систем свідчить про те, що дослідники уже відходять від загальних схем та теоретичних конструкцій, застосування яких у постсоціалістичних країнах не дало бажаних результатів [3, с. 55–56].

В теорії порівняльних систем на сучасному етапі виокремилися такі складові: порівняльний аналіз економічних систем, порівняльний інституціональний аналіз, німецький ордолібералізм та французька школа теорії регуляції [3, с. 57]. Порівняльний аналіз економічних систем розробляє універсальні поняття для аналізу економічних систем. При цьому особливого значення надається розрізненню таких категорій, як економічна система і економіка. В поняття економічна система не включаються природне, людське, технологічне середовище, які входять до поняття економіка. Порівняльний аналіз економічних систем розробляє критерії і методи оцінки результатів функціонування економічних систем. Але він відзначається статичністю і абстрагуванням інтегративності системи, що значно звужує його можливості у застосуванні до реальних економічних процесів.

Порівняльний інституціональний аналіз є відносно новим елементом теорії порівняння економічних систем. Він розробляється в рамках інституціональної теорії (традиційної і нової) і передбачає перш за все розкриття причин різноманітності інституціональних структур економічних систем. Представники даного напрямку досліджень вважають, що застосовувані ними методи дослідження є універсальними. Це — теорія ігор, контрактна теорія, теорія трансакційних витрат, теорія інформації тощо [4; 5].

Ордолібералізм і теорія регуляції, на думку сучасних дослідників, є ще двома різновидами теоретичного осмислення різноманітності та складності практики господарювання і соціально-економічного розвитку. Для цих напрямків характерним є холістичний, або цілісний підхід до економічних систем, інституціональний підхід (побудова базової структури інституціональних форм — морфологія за В. Ойкеном), порівняльно-типологічний метод аналізу, інтепретивна методологія (реальні економіки визначаються як господарські порядки чи способи регуляції) і прагматична орієнтація [3; 6].

Сучасний стан розвитку теорії порівняльних економічних систем надає можливість визнати існування різноманітних моделей економічних систем, що склалися в ході реальної еволюції економіки тієї чи іншої країни. В економічній науці висунуто й обґрунтовано положення про три принципово різні концепції соціально-економічної системи: структурну, функціональну, каузальну [2, с. 59].

Структурна концепція трактує економічну систему як субординовану ієрархічну структуру. При цьому внутрішня структура системи виступає основним об'єктом впливу на систему в процесі управління, а також основним об'єктом вивчення. Вважається, що дана концепція найбільш повно представлена у теорії меркантилізму. У XX столітті вона отримала подальший розвиток у структурно-економічному аналізі і сприяла виникненню шкіл організаційно-інституціонального напрямку в економіці. Крім того, структура і концепція відіграла важливу роль у розвитку міждисциплінарних зв'язків і появи теорій на стику економічної теорії та кібернетики, економічної теорії та загальної теорії систем.

Функціональна концепція розглядає соціально-економічну систему як функціональну одиницю, відкриту для впливу зовнішнього середовища. В даній концепції економічна система — це набір певних властивостей і параметрів, які є об'єктом впливу в процесі управління і об'єктом дослідження. Функціональна концепція розвивалася класичною економічною теорією та неокласиками. В сучасних умовах дана концепція отримала подальший розвиток в концепціях, що описують кількісні зміни в економічних системах.

Казуальна концепція трактує економічну систему як складний об'єкт, що саморозвивається. Вихідним є відношення між двома сторонами системи — змістом і формою, суперечлива єдність яких забезпечує системі відносні стійкість і змінюваність, а також мобільність [2, с. 60].

Аналіз економічної системи передбачає виявлення причин і суперечностей її самовідтворення і розвитку, що виступають об'єктом впливу при управлінні системою та об'єктом при її дослідженні. Дана концепція найбільш повний розвиток отримала в теорії К. Маркса, де дослідження базується на аналізі якості, кількості та міри.

Аналіз реальних економічних систем повинен враховувати основні тенденції соціально-економічного розвитку різних країн. Розвинені країни світу, починаючи з другої половини XX століття, переживають радикальні зміни в економіці, які тією чи іншою мірою впливають на всі країни світу. Вивчення цих змін у реальній економіці надає можливість окреслити перспективи розвитку інших країн.

Перехід від індустріального до постіндустріального суспільства, що базується на розвитку перш за все третинного сектору економіки, означає відносне скорочення матеріального виробництва і прогресуюче зростання нематеріального. При цьому особливого значення набувають послуги професійного, особистого та ділового характеру. На їх виробництві зосереджується найбільша частка працівників. Кардинальні зрушення у реальній економіці викликали відповідні зміни в теорії, методології та практиці порівняльного аналізу.

Традиційний секторний підхід у порівняльному аналізі економічних систем був розширений, до аналізу включили сфери інформації, науки, освіти, культури. Крім того, почали виділяти четвертинний сектор (торгівля, фінанси, страхування, нерухомість) і п'ятеринний сектор (особисті, професійні, ділові послуги і послуги державного управління) [2, с. 145].

В реальній економіці виникла велика кількість нових видів діяльності, що суттєво вплинуло на структуру ринку праці. Все це викликало зміни у характері взаємозв'язків між різними секторами економіки. Традиційні фактори розвитку та ефективності поступово втрачають свої позиції. Вирішальними факторами стають інформація, освіта та наука, а сфера послуг визначається як первинний сектор. В той же час світова фінансова криза розставляє дещо інші акценти і підтверджує положення таких учених, як Д. Колма, Р. Ландау, Н. Розенберга, які відзначають, що, незважаючи на той факт, що в США в обробній промисловості зайнято всього близько 20 % робочої сили і її сумарний випуск становить всього 22 % ВВП, вона продовжує відігравати ключову роль [7, с. 49–50]. Слід також враховувати той факт, що більшість країн світу знаходяться поки що на індустріальній стадії розвитку, і їх економічні системи та моделі розвитку складаються в умовах, відмінних від розвинених країн, хоча зовнішні чинники відіграють у цьому процесі велику роль.

У зв'язку зі зростанням ролі трансформаційних процесів як у розвинених економіках, так і в економіках, що розвиваються, порівняльний аналіз економічних систем включає в коло досліджуваних проблем проблеми переходу від одного суспільства до іншого, від одного етапу до іншого виявлення критеріїв переходу. При цьому враховуються тенденції розвитку національної і світової економіки.

Трансформаційні процеси, що відбуваються на сучасному етапі, можна представити в таких формах. Перша форма пов'язана з перетвореннями в розвинених ринкових економіках, переходом від індустріального до постіндустріального суспільства. Починаючи з середини 90-х років революційні зміни в технології забезпечили підвищення ефективності, стійкий її розвиток і згладжування циклічного розвитку. Друга форма пов'язана з трансформаційними процесами в економіках, що розвиваються. В них формується індустріальне суспільство і відповідна модель економічного розвитку, що в загальних рисах відтворює моделі розвинених країн. Нові індустріальні країни успішно пройшли цей шлях і знаходяться на етапі переходу до постіндустріального суспільства. Третя форма трансформаційних процесів — це перетворення економіки у постсоціалістичних країнах, перехід від планової до ринкової економіки. Частина цих країн успішно завершила цей перехід, увійшла до групи розвинених країн і починає перехід до постіндустріальної економіки. Інші країни, в т. ч. і Україна, продовжують трансформацію і побудову сучасної економічної системи. Четверта форма трансформації націлена на створення ефективної ринкової економіки, але має свою специфіку: йдеться про формування ринкової економіки Китаю та В'єтнаму. П'ята форма трансформації відбувається у світовому господарстві, тобто на наднаціональному рівні. Вона включає кардинальні зміни у світогосподарських процесах. Особливо прискорюються ці зміни у зв'язку з наслідками світової фінансової кризи. Складається нова економічна карта світу, де США поступово втрачають свої позиції, що свідчить про вичерпання економічної моделі розвитку і необхідність її зміни, про корекцію моделей розвитку країн, що розвиваються, які наслідують дану

модель, що вже не так успішно працює. Всі ці зрушення впливають і на формування економічної моделі розвитку України, яка має можливість побудувати більш ефективну економічну систему з врахуванням наслідків кризи і націлену на досягнення високої ефективності та добробуту.

Література:

1. Роузфилд С. Сравнительная экономика стран мира: Культура, богатство и власть в ХХІ веке / Пер. с англ. — М.: Московский государственный институт международных отношений (Университет); РОССПЭН, 2004.
2. Леоненко П. М., Черепніна О. І. Сучасні економічні системи: Навч. посібн. — К.: Знання, 2006.
3. Ананьин А. Экономическая компаративистика и экономическая наука // Истоки. — М.: ТЕИС, 2004. — Вып. 5. — С. 53–68.
4. Норт Д. Институції, інституційна зміна та функціонування економіки / Пер. с англ.. — К.: Основи, 2000.
5. Вільямсон О. Е. Економічні інституції капіталізму. Фірми, маркетинг, укладання контрактів. — К.: АртЕК, 2001.
6. Анализ экономических систем. Основные понятия теории хозяйственного порядка и политической экономии / Под общ. ред. А. Шюллера и Х. Г. Крюссельберга. — М.: Экономика, 2006.
7. Социум ХХІ века: рынок, фирма, человек в информационном обществе / Под ред. Л. И. Колганова. — М.: ТЕИС, 1998.

О. В. Горняк

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

РАЗВИТИЕ ТЕОРИИ СРАВНИТЕЛЬНОГО АНАЛИЗА ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ В НАЧАЛЕ ХХІ ВЕКА

Резюме

В статье исследованы эволюция и особенности современного сравнительного анализа экономических систем, его связь с практикой экономического развития стран мира.

Ключевые слова: экономическая система, сравнение экономических систем, сравнительный анализ экономических систем, сравнительный институциональный анализ, ордолиберализм, теория регуляции, структурный подход, функциональный подход, каузальный подход.

O. Gornyak

Odessa National I. I. Mechnikov University

**THE DEVELOPMENT OF THE THEORY OF COMPARATIVE ANALYZE
OF ECONOMICAL SYSTEMS AT THE BEGINNING OF XXI CENTURY**

Summary

It is studied in this article evolution and special features of contemporary comparative analyze of economical systems, its link with practice of economical development of different countries in the World.

Key words: economical system, comparing of economical systems, comparative analyze, ordoliberalism, theory of regulation, structure approach, functional approach, pausal approach.